

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ДОШКІЛЬНОЇ ТА
ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

**ІГРОВА КОРЕКЦІЯ ТРУДНОЩІВ СПІЛКУВАННЯ У
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала:

Студентка II курсу 261 М групи

Спеціальності 013 Початкова освіта
Освітньо-професійної (наукової)
програми Початкова освіта

Болотських Ірина Вікторівна

Керівник: доцентка Казаннікова О.В.

Рецензент: Головатюк В.О.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичне обґрунтування використання ігрової психокорекції для розв’язання проблем спілкування молодших школярів.....	7
1.1. Спілкування як форма буття людини.....	7
1.2. Особливості та специфіка труднощів спілкування молодших школярів.....	11
1.3. Ігрова корекція як засіб усунення проблем у спілкуванні учнів початкових класів.....	17
РОЗДІЛ 2. Прикладні аспекти оптимізації процесу комунікації молодших школярів.....	22
2.1. Характеристика методів дослідження особливостей та труднощів спілкування молодших школярів.....	22
2.2. Аналіз результатів експериментального дослідження.....	26
2.3. Засоби ігрової корекції труднощів спілкування молодших школярів.....	34
ВИСНОВКИ.....	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	43
ДОДАТКИ.....	46
Додаток А. Тест «Ознаки тривожності» П.Бейкер, М.Алворд.....	46
Додаток Б. Анкета «Оцінка особливостей поведінки учня».....	47
Додаток В. Анкета «Оцінка агресивності дитини» Г.П. Лаврентьева, Т.М.Титаренко.....	48
Додаток Д. Діагностичні критерії комунікабельності.....	50
Додаток Е. Алгоритм розрахунку значень коефіцієнтів кореляції.....	51
Додаток Є. Приклади ігор (програма «Ігрова психокорекція труднощів спілкування у молодших школярів» за Р.В. Овчаровою).....	53

ВСТУП

Концепція Нової української школи серед провідних принципів визначає гуманізацію освіти, що ставить в центр освітнього процесу особистість школяра, сприйняття її як найвищу цінність. Процес формування особистості є складним, безперервним і багатофакторним, здійснюється в процесі соціалізації, під час якої дитина привласнює соціальний досвід і входить в систему суспільних та міжособистісних відносин. Носіями й трансляторами соціального досвіду є люди, спілкування з яким і дозволяє його засвоювати. Відомі факти, що у дітей, які позбавлені спілкування з людьми, не розвивається людська психіка, вони не стають особистостями.

Увага до особистості дитини як учасника освітнього процесу актуалізує питання про соціальну сферу дитини, особливо про спілкування, яке є механізмом соціалізації. Спілкування виступає необхідною умовою психічного й особистісного розвитку дитини, оскільки навчання і виховання є формами спілкування дітей і дорослих. В умовах війни, в яких опинилась Україна, часто у дітей відсутня можливість повноцінної взаємодії та спілкування з однолітками. Цей факт актуалізує проблему організації і змісту психологічної допомоги громадянам, особливо важливо допомогти дітям опанувати повноцінними навичками спілкування, допомогти усунути труднощі, які виникають в процесі комунікації в ускладнених соціальних умовах.

Різноманітні аспекти спілкування висвітлені в дослідженнях О. Бодальова, Б. Паригіна, В. Рибалко, М. Скиби та ін.. Аналізу проблеми спілкування як комунікації присвятили праці П. Гончарук, В. Рибалко, Ю. Трофімов, досліджували різновиди спілкування Т.Іщенко, В. Москаленко, О. Степанов, Т. Мельничук. Провідні характеристики комунікативного процесу розкриті в роботах С. Гриценко, Л. Орбан-Лембрик, В. Крайнюк, С. Максименко. Доводили ефективність ігрової

психокорекції О. Захаров, В. Гарбузов, Р. Овчарова, Н. Чиренко, Л. Шелестова та ін..

Актуальність дослідження полягає в ролі спілкування в соціалізації дитини, необхідності врахування вікових особливостей комунікативного розвитку молодших школярів, визначенні проблем у спілкуванні молодших школярів, а також обґрунтування ефективних прийомів корекції труднощів спілкування у молодших школярів.

Мета дослідження: виявлення особливостей та труднощів спілкування у молодших школярів, доведення необхідності та ефективності ігрової психокорекції для формування навичок спілкування у молодших школярів

Завдання дослідження:

1. Розкрити сутність та роль спілкування у життєдіяльності людини.
2. Схарактеризувати особливості спілкування та причини труднощів комунікації молодших школярів.
3. Проаналізувати доцільність використання ігрової психокорекції труднощів спілкування в учнів початкової школи.
4. Схарактеризувати інструменти психодіагностики особливостей спілкування та причин труднощів у взаємодії молодших школярів.
5. Провести діагностику комунікативної сфери молодших школярів, проаналізувати результати дослідження.
6. Схарактеризувати конкретні засоби ігрової психокорекції труднощів спілкування у молодших школярів, довести їх ефективність.

Об'єктом дослідження є комунікативна сфера молодших школярів.

Предметом дослідження ігрова корекція труднощів спілкування молодших школярів.

Теоретико-методологічною основою дослідження є положення соціальної психології про роль, структуру та функції спілкування (О. Бодальова, Л. Орбан-Лембрик, Б. Паригіна, В. Рибалко, М. Скиби та ін.), дослідження особливостей спілкування молодших школярів (І. Бех, О. Киричук Г. Костюк, С. Максименко та ін.), впровадження в практику психологічної допомоги ігрової психокорекції проблем спілкування у молодших школярів (В. Гарбузов, С.Коробко, О. Коробко, Р. Овчарова, Л. Терещенко, Н. Чиренко та ін.).

Дослідження є складовою частиною наукової теми кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти «Формування професійної компетентності кадрового педагогічного потенціалу у системі суспільних трансформаційних процесів» (Реєстраційний номер 0117U 005614).

Методи дослідження. Для досягнення мети і розв'язання завдань дослідження були використані теоретичні методи (аналіз, систематизація і узагальнення теоретичної інформації з проблеми дослідження), психодіагностичні методи (спостереження, соціометрія, анкетування, експертні оцінки) та методи кількісної обробки даних. Статистики.

Емпірична база дослідження. Досліджування здійснювалось на базі Херсонського навчально-виховного комплексу «Дошкільний заклад – спеціалізована школа з поглибленим вивченням англійської мови І ступеня – гімназія №56» Херсонської міської ради.

Наукова новизна дослідження: в дослідженні було доведено зв'язок між труднощами спілкування і дистанційним форматом взаємодії.

Теоретичне значення роботи полягає поглиблені інформації про вікову характеристику особливостей та причин труднощів у спілкуванні молодших школярів, обґрунтуванні необхідності підтримки процесу формування комунікативних навичок в учнів-початківців.

Практичне значення роботи доводиться ефективністю використання засобів ігрової психокорекції для усунення проблем в

комунікації у молодших школярів. Теоретичні положення та результати впровадження корекційних заходів можуть бути корисними педагогам початкової школи у формуванні адекватних комунікативних навичок у молодших школярів.

Апробація. Ідеї та результати дослідження відображено у публікації «Особливості спілкування молодших школярів» .

Структура і обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВОЇ ПСИХОКОРЕКЦІЇ ДЛЯ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМ СПІЛКУВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Спілкування як форма соціального буття людини

Надважлива потреба людини як соціальної істоти є спілкування. Ця потреба спричинена тим, що людина є не тільки результатом біологічної еволюції, а й ще і продуктом суспільно-історичних відносин. Також спілкування є засобом передачі суспільного досвіду. В самому широкому сенсі спілкування визначають як будь яку взаємодію людини із людиною. Поза спілкуванням, як поза діяльністю людина ніколи не стане людиною, особистістю. Якщо дитина на самих ранніх етапах онтогенезу позбавлена можливості взаємодіяти, спілкуватися з іншими людьми, пропускає сенситивний етап засвоєння мовлення, як засобу спілкування, то вона опиняється в соціальній ізоляції і втрачає можливість стати особистістю.

Спілкування визначають як «процес становлення і розвитку контактів між людьми, який породжується потребами спільної діяльності» [14, с.72]. Цей процес реалізується через обмін інформацією, організацією спільної діяльності, розумінні іншої людини [5, с.277].

Спілкування є явищем абсолютно соціальним тому що воно завжди здійснюється між людьми, завжди включено в процес взаємодії між людьми і забезпечує планування, здійснення процесу діяльності, контроль за її перебігом і результатом. Від якості здійснення процесу спілкування багато в чому залежить якість діяльності людини.

Спілкування є складним, багатокomпонентним процесом, який здійснюється в різних аспектах життєдіяльності людини, тому різні види спілкування характеризують його з різних боків:

- відповідно до специфіки суб'єктів спілкування розрізняють

міжособистісне, міжгрупове спілкування та спілкування між групою та особистістю;

- за кількістю суб'єктів спілкування виокремлюють внутрішньо особистісне спілкування (самоспілкування), масові комунікації;
- за характером спілкування буває безпосереднім та опосередкованим, діалогічним та монологічним;
- за формою здійснення спілкування буває рольовим, анонімним та неформальним [5, с.278].

Максименко С.Д. виокремлює ще незавершене спілкування, при якому зміст теми спілкування залишається не розкритим повністю за певних причин, серед яких просторова роз'єднаність, проблеми зв'язку, небажання учасників спілкування комунікувати, усвідомлення необхідності припиненні комунікації [12, с.234].

Оскільки спілкування є складним, багатомірним процесом, воно виконує різноманітні функції, серед яких:

1. Інформаційно-комунікативна функція полягає в організації і змісті процесу передачі та прийому інформації.
2. Урегулювання спільної діяльності. Названа функція забезпечує регуляцію активності учасників процесу спілкування.
3. Пізнання є важливою функцією спілкування, оскільки участь у спільній діяльності вимагає від її учасників певних знань. Так діти отримують знання, спілкуючись із дорослими.
4. Прояв свідомості. Спілкування є початковим інструментом прояву і формування свідомості, так як спілкування передбачає здатність до внутрішнього планування.
5. Самовизначення людини. Під час спілкування відбувається виокремлення власного «Я», тому спілкування вважають фактором формування особистості.
6. Афективно-комунікативна функція спілкування розкривається у ставлення особистості до навколишнього світу, до самого процесу

спілкування [5, с.278; 27, с. 161-162].

Слід зауважити, що спілкування охоплює всі сфери життя людини і в кожній виконує певні функції.

Відповідно до функцій спілкування виокремлюють структурні компоненти цього процесу:

- комунікативна сторона спілкування включає різноманітні форми та засоби передачі та обміну інформації, які дають можливість збагачувати досвід, отримувати знання, опановувати діяльністю. Комунікація здійснюється різноманітними засобами, серед яких мова та невербальні засоби [12, с.228].

- інтерактивна сторона спілкування. Цей компонент спілкування передбачає обмін діями між людьми, організацію їх спільної діяльності. Виокремлюють два типи взаємодії: кооперативну – спрямовану на збільшення і посилення контактів між учасниками комунікативного процесу, конкурентну – яка зменшує кількість контактів [32, с. 74-75].

- перцептивна функція спілкування передбачає взаємооцінювання співрозмовників під час спілкування, що відбувається внаслідок формування образу партнера у свідомості співрозмовника. Формування образу співрозмовника є складним і причиннозумовленим процесом, який включає наступні механізми: ідентифікацію (ототожнення себе із співрозмовником), рефлексію (усвідомлення того, як тебе сприймає співрозмовник) та емпатію (здатність до співчуття) [5, с. 280].

процес спілкування здійснюється за допомогою визначених засобів – вербальної та невербальної комунікації. Основним інструментом спілкування є мова, яка є знаковою системою. За допомогою мови накопичується та передається суспільний досвід. Рівень володіння мовою впливають на результативність процесу спілкування конкретної людини. Вербальне спілкування є домінуючим у людини, але поряд із мовою для комунікації використовуються і невербальні (немовні) засоби спілкування. Невербальне спілкування

здійснюється на основі різноманітних немовних засобів: кінетичних (міміка, жести, пантоміміка), екстра- і паралінгвістичних (особливості голосу, вокалізації, паузи, темп тощо), проксемічних (розміщення у просторі, відстань), візуальні (вираз очей), а також до невербальних засобів відносять практичні дії, фізичні контакти, одяг та інші атрибути зовнішнього вигляду [12, с 225-227].

Слід відзначити роль спілкування для людини. Костю С. та Мартинюк М. зауважують, що «без спілкування, як особливого різновиду діяльності, неможливий розвиток людини, як особистості, як суб'єкта діяльності, як індивідуальності» [14, с.77].

Виключення, або обмеження можливості спілкуватися спричинює затримку у розвитку дитини. Потреба у спілкуванні з'являється у немовляти майже з народження і реалізується у формі емоційного спілкування. Спілкування є обов'язковою умовою психічного і соціального розвитку дитини, оскільки під час спілкування дитина засвоює соціальний досвід, носіями якого є дорослі люди. Навчання і виховання є формами спілкування дітей і дорослих. Відомі факти свідчать про те, що у дитини, яка зростає в умовах ізоляції, позбавлена можливості спілкуватися з людьми, не розвивається людська психіка, вони не стають особистостями. У дорослої людини обмеженість у спілкуванні спричинює почуття відірваності від життя, яке отруює все життя людини і може спричинити самогубство. Реалізація процесу спілкування надзвичайно важливо для інтеграції людей у суспільство. Також спілкування впливає на всі психічні функції людини. В умовах обміну інформацією змінюється пам'ять, мислення, увага, уява, емоції, воля, а також мотивація й поведінка в цілому.

Таким чином, спілкування – це процес встановлення й розвитку контактів між людьми. Через спілкування людина задовольняє свої потреби. В процесі спілкування відбувається обмін інформацією, а також вплив людей один на одного. Спілкування є необхідною умовою

розвитку людини. Спілкування створює основу людини як особистості та суб'єкта. Спілкування впливає на всі психічні функції людини. Спілкування є складним і багатоплановим процесом, в якому виокремлюють комунікативний, інтерактивний та перцептивний аспекти.

1.2. Особливості та специфіка труднощів спілкування молодших школярів

Період навчання в початковій школі є важливим етапом розвитку соціальних властивостей дитини, періодом народження соціального «Я». У молодшого школяра суттєво змінюється місце в соціумі, дитина набуває статус школяра. Чинником учня початкової школи є протиріччя – між своїми прагненнями, бажаннями і вимогами, які обов'язковими в школі. Вирішення цього протиріччя лежить в основі формуванню у школяра-початківця почуття соціальної компетентності, яка виникає у випадку регламентації соціальної схваленої поведінки. Молодший школяр чутливий до оцінки її поведінки та діяльності, в першу чергу, навчальної. Учень прагне стати рівноправним партнером для дорослих, особливо батьків [21, с.97].

В молодшому шкільному віці соціальні стосунки розширюються та диференціюються. Все різноманітні стосунки, контакти реалізуються через спілкування. Спілкування дітей молодшого шкільного віку має свої особливості, які обумовлені своєрідністю віку. Однак, слід зауважити, що навички міжособистісної взаємодії, спілкування у молодших школярів розвинуті недостатньо.

Вступ до школи суттєво змінює життя дитини. Віковий період характеризується входженням школяра у навчальну діяльність, опануванням цією діяльністю. Вперше провідна діяльність стає обов'язковою, що ставить дитину в нову соціальну позицію відносно як

дорослих, так і дітей, статус дитини змінюється докорінно. [24,с.166; НУШ, с.21-22].

Суттєві зміни в поведінці, діяльності, взаємостосунках молодшого школяра відбуваються саме в школі. Самою авторитетною людиною для першокласника стає вчитель, ставлення якої до дитини суттєво відрізняється від ставлення до неї батьків. На відміну від батьків, вихователя в дошкільному закладі вчитель поводить себе більш стримано і по діловому, реалізується взаємодія школяра і вчителя в освітньому процесі, підкоряється вимогам цього процесу. Особливо значущою фігура педагога є для учнів 1-2 класів. Однак, поступово вплив педагога на школярів зменшується, а, навпаки, збільшується роль однокласників в житті школяра [26, с.149-150].

Проаналізуємо динаміку та особливості спілкування молодших школярів:

1 клас. Дитина у спілкуванні з дорослими намагається поводити себе відповідно до вимог шкільного життя. В учня-початківця надзвичайно виражена потреба у схваленні з боку дорослого, особливо учителя. У взаємодії з однокласниками намагається поводити себе відповідно очікуванням, важливим для першокласника є бути прийнятим у класний колектив. Малі групи складаються за статтю і зовнішніми ознаками.

2 клас. У спілкуванні з педагогом яскраво виражена емоційна залежність від нього. У досвіді дитини збільшується кількість вчителів і дитина починає розуміти, що існують різні стилі взаємодії. Для спілкування з однолітками характерним є прагнення бути «як всі», бути прийнятою іншими дітьми. При безпосередньому спілкуванні збільшується дистанція між хлопчиками та дівчатками. Вперше з'являються друзі – діти, з якими граються, однак, такі стосунки нетривалі, легко виникають і також легко зникають.

3 клас. На поведінку дитини впливає авторитетний дорослий, в першу чергу, педагог. Школяр постійно намагається отримати підкріплення у вигляді оцінки результатів своєї діяльності та досягнень. У спілкування з однолітками проявляється потреба в приязні, дружбі з окремими однокласниками. В той же час проявляються стосунки конкуренції.

4 клас. Поступово змінюється ставлення до дорослих, школяр надає перевагу стилю керівництва, при якому відсутній тотальний контроль і у нього є можливість самостійно приймати рішення. Все більшого значення в житті молодшого школяра набувають однолітки. Школярі вважають друзями тих, хто їх підтримує, хто розділяє інтереси. Для виникнення дружніх стосунків мають значення особистісні якості дитини. Діти починають цінувати уважність, доброзичливість, впевненість. В цей період з'являється інтерес до осіб протилежної статі. [НУШ, с.23-26].

Однак, слід зауважити, що взаємини з ровесниками регулюються в основному правилами, вимогами, ознаками моралі дорослих, серед яких успішність у навчанні, дотриманням вимог освітнього процесу, показниками соціально схваленої поведінки [21, с.97].

Специфічною особливістю спілкування молодших школярів є те, що актуальними є комунікативна та інтерактивна функції, які забезпечують обмін інформацією та здійснення спільної діяльності. Здатність до адекватного оцінювання і самооцінювання у школярів ще знаходиться на етапі формування, тому перцептивна функція спілкування майже не актуалізована і залежна від оцінок вчителя та інших дорослих. У стосунках з ровесниками молодші школярі більше усвідомлюють прояви поведінки інших дітей, ніж свої [28, с.260]. Також молодші школярі переоцінюють особистісні якості і недооцінюють або несправедливо оцінюють ці якості у своїх однолітків.

Поступово під час взаємодії, комунікації у молодших школярів починає формуватися власна думка щодо інших дітей, вони навчаються об'єктивно оцінювати себе та інших учасників взаємодії, розвивається самокритичність. Критерієм такого оцінювання залишається успішність у навчанні до якої поступово додаються особистісні характеристики однокласників [21,с.97; 24, с.168; 26, с.151].

Молодший шкільний вік характеризується певними специфічними ознаками у сфері соціальних контактів. Поступово в колі однолітків виокремлюються учні, яких можна визначити лідерами. Традиційно це такі діти, для яких властиві якості визнані в даному дитячому колективі. Найчастіше статус лідера набуває дитина ініціативна, часто з високим інтелектуальним потенціалом, і що важливо, поведінка якої схвалюється дорослими. Також молодший шкільний вік відзначається тим, що в цьому періоді вперше виникає дружба, для якої характерна взаємна прихильність, позитивне емоційне забарвлення, симпатія, безумовне сприйняття. Найчастіше дружба виникає між дітьми однієї статі. Поширеною серед молодших школярів стає групова дружба. В цілому взаємини молодших школярів можна розбити на дві групи, до одної групи належать діти, до яких школяр ставиться позитивно, із симпатією. Друга група представлена однокласниками, спілкування з якими дитина уникає.

Для аналізу проблем і труднощів спілкування слід усвідомити, що навички міжособистісної комунікації в учнів початкової школи розвинуті ще недостатньо. На здатність до комунікації суттєво впливають індивідуальні особливості школярів, які посилюються стилем батьківського ставлення, впливом соціального оточення і які можуть спричинювати певні проблеми і труднощі у спілкування дітей. Через війну в Україні у багатьох школярів в ситуації постійної тривоги, дистанційного навчання, перебування в іншомовному середовищі відсутні умови для формування комунікативних навичок. Часто у дітей

відсутня можливість спілкуватися, взаємодіяти з однолітками. Таким чином не задовольняється базова людська проблема у спілкуванні, що може негативно вплинути і впливає на соціальний розвиток дітей. Наслідками такої ситуації може бути невротичний розвиток особистості дитини.

В цьому віці виникають проблеми у спілкуванні молодших школярів. Проблеми у спілкуванні часто виникають у дітей з порушенням соціальних контактів, низькою соціальною активністю, схильних до усамітнення, а також у дітей, з надмірною агресивністю і надмірною сором'язливістю, конфліктних. Як правило, такі діти використовують неадекватні стратегії у взаємодії з однолітками [28, с.260].

Причини труднощів у спілкування молодших школярів можна згрупувати наступним чином:

- родинні усталені зразки поведінки, які некритично засвоюються дитиною і переносяться в коло однолітків.
- особливості нервової системи, темпераменту, характеру дитини, які зумовлюють індивідуальні якості, що перешкоджають нормальній комунікації (імпульсивність, емоційна нестійкість, тривожність, сором'язливість, агресія тощо);
- внутрішньо особистісні переживання дитини, несформована потреба в комунікації (не самостійна, залежна, не шукає контактів з іншими тощо).

Молодший шкільний вік є періодом протиріччя в оволодінні адекватною комунікацією. Школяр прагне до однолітків, бажає з ними взаємодіяти, в той же час в ситуації формальної рівності у дітей різні показники емоційного та мовного розвитку, різна воля й рівень сформованості особистості. Таке протиріччя зумовлює імпульсивність поведінки, плаксивість, агресію та інші неадекватні форми взаємодії. На формування комунікативних навичок впливає недостатньо розвинена

чутливість до переживань інших, іноді зустрічається і недоброзичливість

Отже, початковий період навчання в школі визначають як період становлення соціального «Я». Вперше навчальна діяльність як провідна стає обов'язковою, що ставить дитину в нову соціальну позицію відносно як дорослих, так і дітей. Дитина набуває новий соціальний статус школяра. Суттєві зміни в поведінці, діяльності, взаємостосунках молодшого школяра відбуваються саме в школі. Серед дорослих особливо значущою стає фігура педагога (1-2 клас). Поступово вплив педагога на школярів зменшується, збільшується роль однокласників в житті школяра. Динаміка та зміст спілкування протягом навчання в початковій школі зазнають суттєвих змін. Специфічною особливістю спілкування молодших школярів є те, що актуальними є комунікативна та інтерактивна функції. Перцептивна функція спілкування майже не актуалізована і залежна від оцінок вчителя та інших дорослих. В молодшому шкільному віці вперше виникає дружба. Проблеми у спілкуванні виникають у дітей з порушенням соціальних контактів, низькою соціальною активністю, схильних до усамітнення, а також у дітей, з надмірною агресивністю і надмірною сором'язливістю, конфліктних. На формування комунікативних навичок впливає недостатньо розвинена чутливість до переживань інших, іноді і недоброзичливість. Через війну в Україні у багатьох школярів в ситуації постійної тривоги, дистанційного навчання, перебування в іншомовному середовищі відсутні умови для формування комунікативних навичок. Часто у дітей відсутня можливість спілкуватися, взаємодіяти з однолітками. Таким чином не задовольняється базова людська проблема у спілкуванні, що може негативно вплинути на соціальний й особистісний розвиток молодших школярів.

1.3. Ігрова корекція як засіб усунення проблем у спілкування учнів початкових класів

Психологічна корекція є одним із найважливіших видів надання допомоги. Психокорекція передбачає активний і цілеспрямований вплив на різні сфери функціонування людини, в тому числі і соціальної сфери, до якої відносять і спілкування.

Психологічну корекцію визначають як тактовне втручання в психічну й особистісну сфери розвитку людей з метою виправлення порушень у цих сферах. Психокорекція передбачає вплив не тільки на особистість, але й на оточення особистості, на організацію взаємин з цим оточенням[19, с.283]. Психокорекційний вплив повинен бути спрямованим і обґрунтованим, саме в такому випадку можливе забезпечення оптимального розвитку й функціонування особистості.

Вже традиційно поряд із терміном «психокорекція» використовують термін «психотерапія». В деяких аспектах зміст цих термінів співпадає. Але є і відмінності, оскільки терапевтичний вплив здійснюється на глибинному рівні через само- і світосприйняття. Слід зауважити, що у психолого-педагогічній практиці ці поняття вживаються як синоніми.

Характеризуючи психологічну корекцію необхідно відзначити, що вона завжди орієнтується на вікові нормативи. Саме вікові параметри визначають зміст і процедуру корекційних впливів. Завдання психокорекції формулюються в залежності від адресату – це може бути корекція інтелектуального розвитку, емоційної сфери, соціальної і комунікативної сфер. Здійснення корекційного впливу передбачає послідовне виконання певних етапів, серед яких психодіагностика, формулювання психологічного діагнозу і прогнозу, створення колекційної програми, її втілення, а також аналіз ефективності, який передбачає контрольну психодіагностику [19, с.284-285].

Корекційна робота не повинна буди простим тренуванням умінь та навичок, вдосконаленням психічних актів. Така робота має бути вбудована в систему повсякденних життєвих стосунків дитини. Важливо щоб корекційна робота мала випереджальний характер. Для цього вона повинна не вдосконалювати те, що у дитини вже сформовано, а бути спрямованою на активне формування того, що має бути досягнуто дитиною у найближчій перспективі відповідно до вікових нормативів та її індивідуального потенціалу. Це означає, що при розробці стратегії корекційної роботи неможна обмежуватися хвилинними потребами в розвитку, а необхідно враховувати й орієнтуватися на перспективу розвитку. Цінність колекційного впливу на розвиток дитини полягає у тому, що такий вплив дає можливість дитині відчувати себе перспективною в тій діяльності, яка для дитини є особистісно значущою.

Відбираючи або розробляючи корекційні програми, необхідно враховувати умови та ситуацію, в якій буде здійснюватися корекційний вплив. В умовах дистанційного навчання це є особливо актуальним, оскільки більшість прийомів корекційної роботи орієнтовані на безпосередню взаємодію дітей, педагога з дітьми. Тому специфіка конкретних задач й форми проведення колекційної роботи залежать від умов, в яких здійснюється освітня діяльність. При виборі корекційної програми важливо відрізнити труднощі, проблеми, які властиві для конкретної дитини і тому підлягають корекції, від проблем, які висувають батьки і педагоги до дітей без урахування психологічних особливостей віку та індивідуальної специфіки проживання цього періоду тією чи іншою дитиною. Невиправдані вимоги, орієнтація на наддосягнення дитини може, в свою чергу, спричинити певні проблеми у розвитку дитини. В таких випадках актуальною стає просвітницька робота з батьками та педагогами щодо закономірностей психічного розвитку дитини для того, щоб підвищити ступінь розуміння й прийняття дитини, покращити дитячо-батьківські стосунки.

Корекційна робота реалізується через різноманітні засоби, серед яких розрізняють активні поведінкові, емоційні, когнітивні.

Серед активних поведінкових засобів виокремлюють ігрову корекцію. Незважаючи на те, що провідною діяльністю молодшого школяра є навчальна діяльність, вміння комунікувати проявляється в грі, що обґрунтовує доцільність її використовувати саме для усвідомлення й коригування соціальних відносин, формування комунікативних навичок [30, с.62].

Ігрову корекцію (терапію) розглядають як засіб динамічної корекції розбалансованої афективної, комунікативної, інтелектуальної сфер дітей [3, с.93].

В процесі гри дитина переносить свої негативні емоції, риси характеру, недоліки, які їй приносять негаразди, на ігровий персонаж, що дає можливість змінювати негативні прояви емоційної сфери на позитивні. Таким же чином в грі дитина може усвідомлювати й виправляти соціальні стосунки. Це означає, що саме в ігровій діяльності є можливість формувати нові міжособистісні стосунки завдяки новим рисам і властивостям, які у звичайному житті були прихованими. В процесі гри виконується функція релаксації, усувається або зменшується фізичне та емоційне напруження, яке спричинюється несприятливими умовами життя дитини, надмірними навантаженнями на нервову систему дитини. Ще важливим моментом є те, що прийоми, які використовуються в ігровій корекції, не викликають супротив, протидію з боку дитини на дії дорослих [30, с.62-63].

Корисність і доцільність використання ігрової корекції можна обґрунтувати тим, що гра є найбільш органічним для дітей видом діяльності, гра завжди поєднується із спілкуванням, в процесі гри дитина може необмежено виражати свої емоції. Дитина не тільки переживає несприятливі емоції на символічному рівні, дитина може їх вербалізувати [3,с.94].

Поведінковий контекст ігрової корекції передбачає активне навчання дітей конструктивній поведінці. Для цього в грі програються адекватні форми поведінки в проблемних ситуаціях. Науковці вважають, що заборона не схваленої поведінки не дає очікуваного результату, краще навчити дитину правильним поведінковим реакціям [30, с.63]. Гра надає можливості не тільки компенсувати або виправити недоліки розвитку чи поведінки, гра виявляє приховані можливості житини, її потенціал, який можна використовувати в корекційній роботі. Гра є універсальною формою корекції для дітей від 4х до 11ти років.

В контексті ігрової психокорекції використовують різноманітні засоби, найбільш поширеними серед них є сюжетно-рольова гра, театралізована гра, народні ігри, казкотерапія, режисерські інсценування, тренінги, в яких використовують ігрові прийоми. Останнім часом популярності набуває токологія (від японської – *кокоро* – «свідомість», «дух», «душа», «відчуття» І грецької *логос* – «вчення»). Кокологію розглядають як систему психологічних ігор, спрямованих на розкриття емоційних і поведінкових особливостей учасника гри [31,с.114]. В контексті нашого дослідження токологія дає можливість дитині проявити ті аспекти своєї особистості, поведінки, які, як правило, приховуються від інших, а, можливо, й не усвідомлюються

Отже, психологічна корекція є одним із найважливіших видів надання допомоги, який передбачає активний і цілеспрямований вплив на різні сфери функціонування людини, в тому числі і соціальної сфери, до якої відносять і спілкування. Корекційна робота повинна бути вбудована в систему повсякденних життєвих стосунків дитини і мати випереджальний характер. Ігрову корекцію розглядають як засіб динамічного виправлення розбалансованої афективної, комунікативної, інтелектуальної сфер дітей. Доцільність використання ігрової корекції обґрунтовується тим, що гра є найбільш органічним для дітей видом діяльності, поєднується із спілкуванням, в процесі гри дитина може

необмежено виражати свої емоції. Поведінковий контекст ігрової корекції передбачає активне навчання дітей конструктивній поведінці. Гра надає можливості не тільки компенсувати або виправити недоліки розвитку чи поведінки, гра виявляє прихований потенціал дитини, який можна використовувати в корекційній роботі. Гра є універсальною формою корекції для дітей від 4х до 11ти років.

РОЗДІЛ 2

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ КОМУНІКАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1. Характеристика методів дослідження особливостей та труднощів спілкування молодших школярів

Здійснення корекційного впливу з метою виравлення недоліків комунікативної сфери молодших школярів передбачає послідовне виконання певних етапів, серед яких психодіагностика, в результаті якої формулюється психологічний діагноз і прогнозу, впровадження корекційної програми, аналіз ефективності колекційної програми, який передбачає контрольну психодіагностику. Корекційний вплив на дитину починається із психодіагностики, яка і дозволить з'ясувати рівень сформованості комунікативних навичок і наявність/відсутність труднощів у спілкуванні.

На проведення психодіагностичного обстеження з молодшими школярами в умовах дистанційного навчання суттєво впливає неможливість безпосередніх контактів із дітьми. Окремі методики втрачають діагностичний сенс. Нами було підібрано комплекс діагностичних процедур, які дозволять в умовах відсутності прямих контактів отримати об'єктивну інформацію.

1. Соціометрія Дж. Морено.

Соціометрична процедура призначена для діагностики структури міжособистісних відносин в класі, емоційних зв'язків між учнями.

Соціометрію визначають як метод дослідження структури міжособистісних стосунків у малій соціальній групі шляхом вивчення виборів, зроблених членами групи (класу) за визначеними показниками [8, с.69].

Соціометрія дозволяє з'ясувати наступні завдання:

- визначити ступінь згуртованості-роз'єднаності в класному колективі;
- виявити наявність-відсутність лідера в класі;
- виявити внутрішньокласові угруповання [1, с. 89].

Виконання процедури передбачає опитування кожного учня класу. В умовах дистанційного навчання опитування проводилось з кожною дитиною окремо з метою дотримання принципу збереження інформації. З урахуванням реальної ситуації школярам було запропоновано запитання: «Коли закінчиться війна і ви будете ходити в реальну школу, з ким би ти хотів(ла) сидіти за одною партою?» .

Нами була обрана непараметрична форма соціометричної процедури, яка передбачає відповіді на запитання без обмеження кількості виборів [8, с.69].

Результати опитування оформлюються у вигляді соціоматриці, в яку вносяться всі вибори школярів, взаємні вибори виділяються, потім підраховується кількість виборів за кожним учнем. Кількість отриманих виборів визначає соціометричний статус кожного школяра. На основі соціоматриці будується соціограма як засіб наочного представлення соціометрії. Кожне коло соціограми має своє значення. Соціограма наочно представляє наявність угруповань в класі, контакти між дітьми [1, с.90]. Виконання соціометричної процедури дозволяє з'ясувати наявність комунікативних процесів в класі, визначити дітей, які мають проблеми із взаємодією.

2. Тест «Ознаки тривожності» П.Бейкер, М.Алворд

Дана методика призначена для визначення схильності дитини до проявів тривоги. В контексті дослідження висока тривожність є чинником, який негативно впливає на здатність дитини до спілкування. Процедура дослідження полягає в оцінюванні дорослим рис дитини, які є показниками тривожності. Текст методики наведений у додатках (Додаток А). Обробка результатів полягає у підрахунку кількості

позитивних відповідей, які свідчать про тривожні симптоми у дитини. 15-20 балів свідчать про високу тривожність. 7-14 балів є показником середнього рівня тривожності, яка вважається нормальною для дітей молодшого шкільного віку. 0-6 балів свідчать про низький рівень тривожності, такий показник також є негативним, оскільки саме життя створює умови для певного рівня хвилювання, що активує інстинкт самозбереження. Відсутність певної кількості показників тривожності може бути ознакою порушення цього інстинкту у дитини [22, с.132].

3. Оцінка сором'язливості дитини.

Сором'язливість як якість особистості, проявляється в тривожності, нерішучості, обережності у спілкуванні. Сором'язливість перешкоджає ефективному спілкуванню, тому важливо виявляти таких дітей вчасно. Для цього використовують перелік ознак сором'язливості [22, с.109]:

- почервоніння обличчя;
- пітливість;
- тремтіння;
- прискорення серцебиття;
- ускладнене дихання;
- згорблена постава;
- опущені униз очі;
- тихий голос;
- скутість м'язів.

Оцінити такі прояви сором'язливості можуть лише батьки, оскільки не всі ознаки можна побачити через монітор.

4. Анкета «Оцінка особливостей поведінки учня»

Анкета містить 10 тверджень, які дозволяють оцінити здатність дитини контролювати власну поведінку, підкорятися вимогам школи, вміння доводити роботу до кінця та ін.. Анкета орієнтована на педагога, який має можливість спостерігати за дитиною в освітньому процесі, навіть в умовах дистанційного навчання [17, с.117]. Оцінка кожної риси

оцінюється в залежності від сили її виявлення (0 – ознака відсутня, 1 – мало виявлена, 2 – помірно виявлена, 3 – яскраво виявлена). Текст анкети надається в додатках (Додаток Б).

5. Анкета «Оцінка агресивності дитини» Г.П. Лаврентьева, Т.М.Титаренко.

Анкета складається з 20 запитань-тверджень для дорослих. Текст анкети представлений в додатках (Додаток В). Позитивна відповідь оцінюється в один бал. Підраховується загальна сума балів, за якою роблять висновок про рівень агресивності дитини: 16-20 балів – дуже високий рівень агресивності, 11-15 балів – високий рівень агресивності, 6-10 балів – середній рівень агресивності, 0-5 балів – слабкий рівень агресивності [1, с.51-52].

6. Діагностичні критерії комунікабельності.

Для виявлення схильності до комунікації, вміння спілкуватися ми скористались переліком критеріїв комунікабельності (10 критеріїв). За наявність певного критерію виставляється один бал.

Загальна сума балів 10 [20, с.128-129].

Висновки про рівень комунікації: 10 балів- дуже високий, 8- 9 балів – високий, 4-7 балів – середній, 2-3 бали – низький, 0-1 бал – дуже низький. Перелік критеріїв наводиться у додатках (Додаток Д).

7. Методика «Три оцінки» А.Ліпкіна.

Методика спрямована на визначення рівня самооцінки, рівня домагань та оцінну позицію учня. Школярам пропонують зробити будь яке завдання, пов'язане з навчальною діяльністю. Учитель оцінює роботу учня трьома оцінками, а саме висока, середня, низька, що відповідає завищеній, адекватній та заниженій самооцінці. Дітям повідомляють, що їх роботу оцінювали різні педагоги і пропонують позначити ту оцінку, з якою вони погоджуються. В індивідуальній бесіді дитині задають питання:

- Яким учнем ти себе вважаєш: середнім, сильним, слабким?

- Які оцінки тебе радують, які засмучують?
- Твоя робота заслуговує оцінки «9», а вчителька поставила тобі «12». Ти зрадієш цьому, чи тебе це засмутить?

Відповіді підлягають якісній інтерпретації, яка дозволяє з'ясувати тенденції дитини у само оцінюванні [13, с.201-202].

Таким чином, для діагностичного етапу роботи із проблемами комунікації молодших школярів нами був підібраний комплекс діагностичних процедур, які в умовах дистанційного навчання дозволять з'ясувати рівень розвитку комунікативних навичок і причини, які спричиняють труднощі спілкування у дітей.

2.2. Аналіз результатів експериментального дослідження

Здійснення психодіагностичної роботи в умовах дистанційного навчання стосовно проблем спілкування має певні труднощі і обмеження. Спілкування є складним процесом, який передбачає обмін інформацією в процесі взаємодії. Однак взаємодія і обмін інформацією в умовах дистанційного навчання здійснюється опосередковано, тобто прямі безпосередні контакти або взагалі відсутні, або суттєво обмежені. Дистанційне обстеження має певні межі, тому результати можуть свідчити про тенденцію, але не про доведений факт.

Експериментальне дослідження проблем спілкування у молодших школярів було проведено на базі Херсонського навчально-виховного комплексу «Дошкільний заклад – спеціалізована школа з поглибленим вивченням англійської мови І ступеня – гімназія №56» Херсонської міської ради. Освітній заклад працює дистанційно. До експериментального дослідження було залучено учнів 3 класу. За списком у класі 28 учнів, але частина з них навчаються в інших містах України, частина навчається індивідуально. У дослідженні взяли участь

14 дітей. Також до психодіагностики були залучені педагог і окремі батьки.

На першому етапі було сформульовану мету діагностики: Визначити особливості спілкування молодших школярів та особливості труднощів у спілкуванні. Було визначено комплекс діагностичного інструментарію і проведено обстеження 14 школярів.

Для визначення структури класного колективу, особливостей взаємодії учнів була проведена соціометрична процедура. Результати соціометрії представлені у вигляді соціоматриці (таблиця 2.1.)

Таблиця 2.1.

Соціоматриця

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1 д								⊕			⊕			
2 д				⊕										⊕
3 х					⊕		+			+				
4 д		⊕												⊕
5 х			⊕											
6 х									+	⊕				
7 х														
8 д	⊕	+												
9 х				+										+
10 х						⊕								⊕
11 д	⊕	+												
12 х										⊕				
13 х			+							+				
14 д		⊕		+						+				
Σ	2	4	2	3	2	1	1	1	1	6	1	2	-	2

Аналіз результатів соціометричного дослідження показав, що в класі, незважаючи на неможливість безпосередньої взаємодії, здійснюються комунікативні процеси. Як з'ясувалось в процесі бесіди, ця взаємодія здійснюється за допомогою телефону або інших гаджетів. Три школярки (№2,4,14) проживають поряд у м. Херсоні, що дає їм

можливість епізодично комунікувати безпосередньо. В класі навчаються діти, які раніше відвідували один заклад дошкільної освіти, це означає, що вони також мали комунікативні зв'язки раніше з майбутніми однокласниками (№1,3,5, 11). Окремі учні (№3,6,9,13) познайомились із своїми однокласниками лише через екран монітора.

Кількість виборів і обчислення соціометричного статусу школярів показали, що в класі є лідер (№10), який отримав 6 виборів. Із бесід з однокласниками та педагогом з'ясувалось, що цей учень має високі показники в навчальній діяльності, демонструє поведінку, яку схвалює педагог. Але, найбільш вагомою причиною найбільшої кількості виборів є те, що батько хлопчика військовий і бере участь у бойових діях. Для сучасних дітей це є вагомою причиною, повагу до військового вони переносять і на його сина. Слід зауважити, що школяр намагається підтримувати свій статус, гарно навчається і демонструє соціально схвалену поведінку, внаслідок обіцянки батьку. Також слід відзначити, що педагог постійно цікавиться справами батька школяра. Традиційно уроки в класі починаються з невеличкої «політінформації», де вчителька на доступному для дітей рівні розповідає дітям про справи країни, про те, що відбувається на фронті. Така ситуація заслуговує схвалення, сприяє патріотичному вихованню вихованців і позитивно впливає на мікроклімат в класі.

Також в класі виявилась дитина із нульовим соціометричним статусом (№13), школяр є аутсайдером. Це учень, який не отримав жодного вибору від однокласників. З'ясувалось, що учень має поведінкові проблеми, систематично зриває уроки, намагаючись привернути до себе увагу.

Наочне зображення структури взаємин в класі представлено на соціограмі та у вигляді графів мікрогруп (рис.2.1, рис. 2.2).

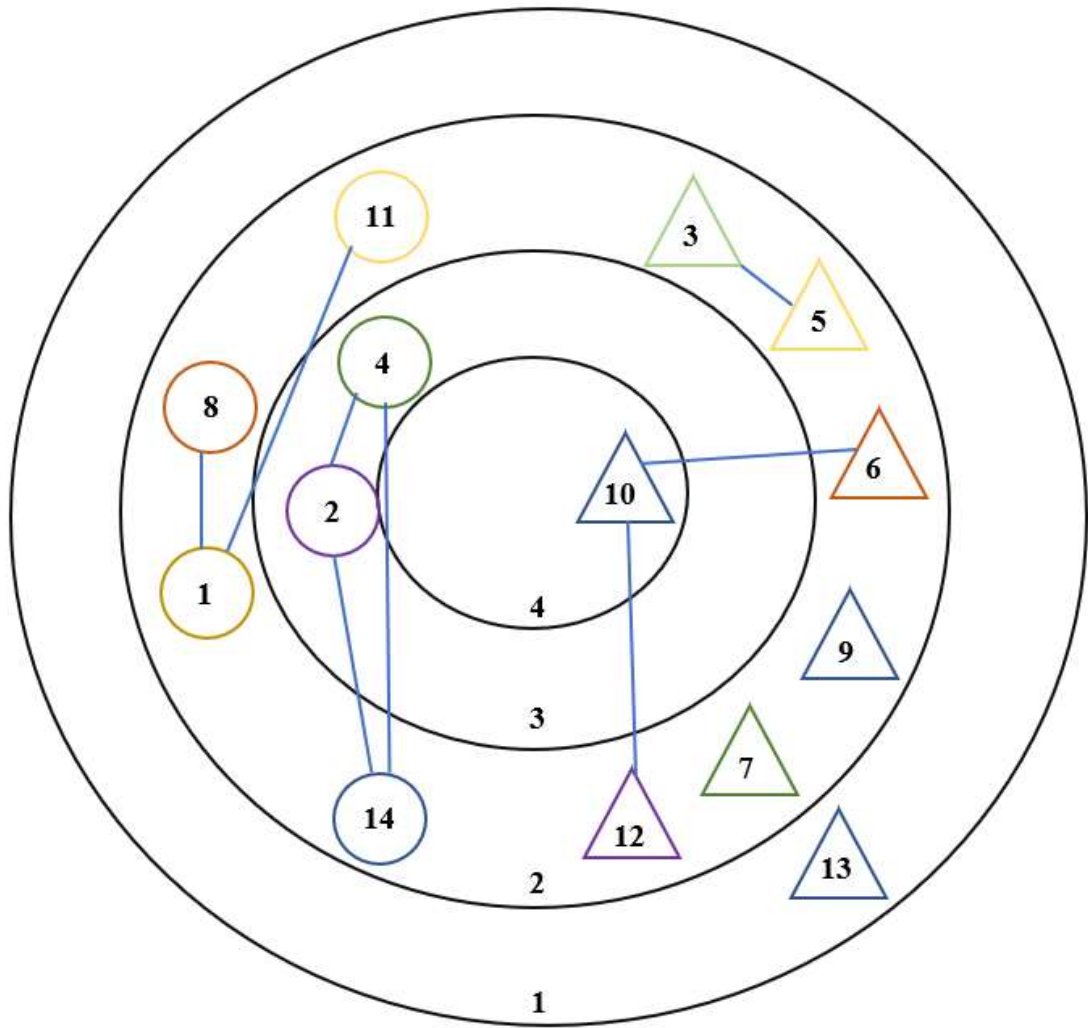

Рис.2.1. Соціограма (n=14)

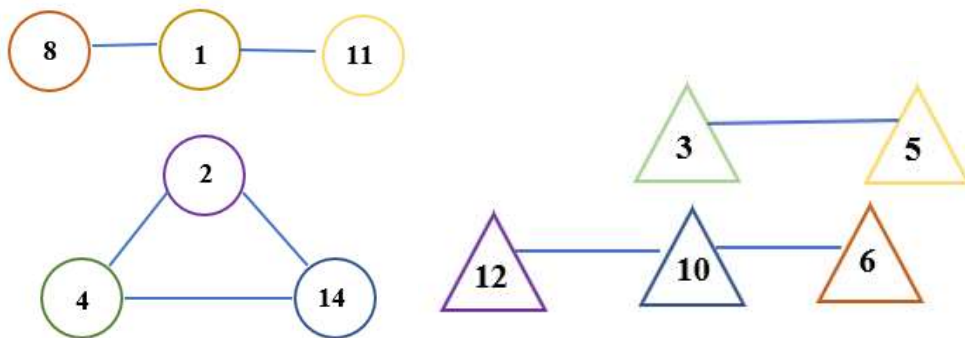

Рис.2.2. Графи мікрогруп

Соціограма наочно показала структуру міжособистісних стосунків в класі, яка складається із двох незалежних підструктур відношень хлопчиків і дівчаток. Також на соціограмі видно, найбільш стійким елементом структури є парний і потрійний зв'язок, що також є типовим

для групових утворень молодших школярів. Не охопленими груповими зв'язками виявились четверо школярів (№6,7,9,13), з'ясувалось, що ці діти перебувають за кордоном і відвідають місцеву школу, там і вибудовують свої міжособистісні стосунки.

З бесіди із педагогом з'ясувалось, що міжособистісні стосунки в класі побудовані на емоційній основі, ще залежні від оцінки педагогом результатів навчання. Однак з бесід із школярами з'ясувалось, цінності морально-етичні поступово посувають цінності успіхів у навчанні. Також було з'ясовано, що діти не байдужі до того як їх оцінюють однокласники, клас поступово стає референтною групою для школярів.

Можна зробити висновок, що структура міжособистісних стосунків та комунікативні процеси трохи відстають від нормативів цього віку. В третьому класі нестійкі емоційні зв'язки повинні вже перетворитися на стійкі змістові зв'язки в межах і поза межами навчальної діяльності. Таке відставання у формуванні міжособистісних стосунків можна пояснити відсутністю повноцінної комунікації в умовах дистанційного навчання.

Для з'ясування причин, які зумовлюють труднощі у спілкуванні молодших школярів була проведена діагностика тривожності, агресивності, імпульсивності, самооцінки та рівня розвитку комунікативних навичок у молодших школярів в умовах дистанційного навчання. Слід відзначити, що безпосередньо діагностика школярів проводилась у вигляді опитування, яке проводилось з кожною дитиною індивідуально після того, як діти звикли до присутності практиканта. Діти відповідали на запитання, які дозволили провести соціометричне дослідження і визначити особливості їх самооцінки. Всі інші діагностичні процедури були проведені у вигляді експертних оцінок, для цього були залучені педагог і батьки, це дозволило більш об'єктивно оцінити індивідуальні особливості учнів. Результати констатувальної діагностики представлені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Результати констатувальної діагностики

№ Стат ь	Стату с	Тривожніс ь	Сором'язливіс ь	Поведі нка	Агреси вність	Комуні кативні сь	Само оцінк а
1д	2	15	8	12	2	4	н
2д	4	11	3	11	3	3	с
3х	2	9	4	7	5	4	с
4д	3	17	9	13	1	2	н
5х	2	5	4	22	10	2	в
6х	1	16	5	11	5	3	н
7х	1	18	7	14	2	4	н
8д	1	10	3	10	3	5	с
9х	1	8	2	10	4	4	с
10х	6	7	2	8	1	7	с
11д	1	16	7	9	1	2	н
12х	2	6	1	14	3	3	в
13х	0	3	2	21	12	3	в
14д	2	18	8	13	2	3	н

Аналіз представлених в таблиці результатів показав наступне: середньоарифметичний показник тривожності в учнів третього класу 11.3, цей показник знаходиться в межах середнього рівня тривожності, однак, в класі є діти, у яких високий рівень тривожності (№1,4,6,7,11,14), це 42,8% учнів. Такий показник перевищує вікову норму (високий рівень тривожності властивий 15% дітей 9-10 років). Однак, в умовах війни причини високої тривожності можна пояснити (тривожність батьків, переживання про відсутніх членів родини, страх та ін.). Такі учні слухняні, виконують всі завдання, не порушують дисципліну, намагаються не привертати до себе увагу, в той же час

ніколи не проявляють ініціативу, першими не вступають у контакт. Школярі з високою тривожністю потребують схвалення, підтримки від дорослих. Низький рівень тривожності продемонстрували 14,2%; учнів. Такі діти, навпаки, досить часто порушують дисципліну, часто не уважні, тягнуть руку, намагаються першими виконати завдання і всім повідомити про це. Такі учні також потребують уваги до себе, але така увага повинна сполучатись із контролем .

Середньоарифметичний показник сором'язливості в учнів третього класу дорівнює 4,6. Це показник також знаходиться в межах середнього рівня виразності цієї властивості. В класі є учні з високим рівнем сором'язливості (22%) і з низьким рівнем сором'язливості (44%)., відповідно 34% дітей показали середній рівень тривожності. З таблиці видно, що діти із високим рівнем сором'язливості мають і високий рівень тривожності. Такі діти невпевнені, замкнені, і зовнішньо і внутрішньо напружені. Вони знають як спілкуватися, однак ніколи не починають комунікацію першими.

Середньоарифметичний показник імпульсивності школярів дорівнює 12,4 – показник, який свідчить про середній рівень прояву імпульсивності в поведінці, здатності дитини контролювати свою поведінку, що відповідає віковим особливостям молодших школярів. Середній рівень імпульсивності показали 64,3% школярів. В класі є діти із високим і низьким рівнем імпульсивності. 21,4% школярі із низьким рівнем імпульсивності. Такі школярі підкоряються вимогам шкільного життя, приймають правила поведінки, дисципліновані, врівноважені. Відповідно високий показник імпульсивності продемонстрували 24,3% школярів. Поведінка таких дітей некерована, вони часто порушують дисципліну під час уроків, не доводять почате до кінця, намагаються завжди бути першими, з ними не хочуть спілкуватися.

Середньоарифметичний показник агресивності школярів дорівнює 3,9, це показник , який знаходиться у межах слабого рівня агресивності.

Зазвичай агресивність у молодших школярів знаходиться у межах середнього рівня, Такий показник може свідчити, що в умовах дистанційного навчання складно демонструвати агресивні тенденції

Середній показник сформованості комунікативних навичок знаходиться у межах середнього рівня – 3,5. Високий рівень сформованості навичок комунікації продемонструвала лише одна дитина (№10), яка є лідером в класі. В процесі бесіди з'ясувалось, що дитина багато і з задоволенням читає, правильно формулює думки, вади мовлення відсутні. 35,7% школярів показали середній рівень сформованості навичок комунікації, відповідно 57,1% дітей продемонстрували низький рівень сформованості комунікативних навичок. Такий результат можна пояснити умовами онлайн навчання, під час якого у дітей майже відсутня можливість спілкуватися з однолітками, однокласниками в позаурочний час.

Дослідження рівня самооцінки дитини показало, що у 42,8% школярів мають занижену самооцінку. Це не характерний для молодшого шкільного віку показник, оскільки діти цього віку більш схильні переоцінювати себе, що виступає механізмом психологічного захисту у школярів. Це тривожний показник, який свідчить про беззахисність дітей, неможливість протистояти негараздам. 35,7% школярів продемонстрували адекватний, середній рівень самооцінки і 31,5% школярів показали завищену самооцінку.

Поза межами дослідження залишився мовленнєвий розвиток молодших школярів. Спостереження за учнями в процесі навчання показало відсутність суттєвих порушень мовлення. Відмінності у мовленні полягали у словниковому запасі учнів, вмінні формулювати думку.

Для того, щоб з'ясувати, які чинники є найбільш вираженими причинами труднощів спілкування, нами було проведено кореляційний аналіз, який дозволив встановити взаємозв'язок між сформованістю

навичок комунікації і такими показниками як тривожність, самооцінка, сором'язливість, агресивність та імпульсивність. Для цього ми обчислили коефіцієнт кореляції Спірмена [8, с.325]. Найбільш суттєвим виявився зв'язок між сформованістю комунікативних навичок і сором'язливістю (-0,78), імпульсивністю (-0,73), тривожністю (-0,69). Негативна кореляція свідчить про зворотний зв'язок між ознаками, високий показник сформованості комунікативних навичок сполучається із низьким рівнем сором'язливості, тривожності, імпульсивності. Алгоритм розрахунку значень коефіцієнтів кореляції представлений в додатках (Додаток Е).

Таким чином, соціометричне дослідження показало, що структура міжособистісних стосунків та комунікативні процеси молодших школярів відстають від нормативів цього віку, що можна пояснити відсутністю повноцінної комунікації в умовах дистанційного навчання. Дослідження причин, які зумовлюють труднощі спілкування показало, що суттєво впливають на рівень сформованості комунікативних навичок сором'язливість імпульсивність, тривожність.

2.3. Засоби ігрової корекції труднощів спілкування молодших школярів

Наступним етапом надання психологічної допомоги молодшим школярам із труднощами спілкування є впровадження корекційних заходів. Предметом нашого дослідження є ігрова психокорекція труднощів спілкування в учнів початкових класів.

В пункті 2.2. представлені результати дослідження, які засвідчили рівень розвитку комунікативних навичок і проблеми, які перешкоджають повноцінному спілкуванню школярів. Аналіз причин труднощів спілкування дозволив обґрунтувати використання саме ігрових засобів корекції. Основним засобом ігрової корекції вважається саме сюжетно-рольова гра. В сюжетно-рольовій грі є можливість

програвати різноманітні сюжетні лінії, які передбачають актуалізувати комунікативні процеси.

Нами було проаналізовано різноманітні програми, тренінги, окремі ігри, які доцільно використовувати саме в умовах дистанційного навчання.

Програма «Ігрова психокорекція труднощів спілкування у молодших школярів» за Р.В. Овчаровою спрямована на усунення недоліків емоційного реагування та хибних стереотипів поведінки, на реконструкцію адекватних контактів молодших школярів і на формування комунікативних навичок [13, с.286-287].

Завдання програми:

1. Стимуляція внутрішньої активності школярів.
2. Формування почуття довіри у дітей.
3. Навчання вибору способу самостійного вирішення проблеми.
4. Формування здатності до рефлексії й адекватної самооцінки.
5. Оптимізація розвитку соціальних емоцій.
6. Розвиток навичок комунікації.

Засоби, які використовуються в програмі: сюжетно-рольова гра, режисерські інсценівки, елементи психогімнастики, елементи тренінгу.

Послідовність впровадження програми:

- Орієнтувальний етап.
- Реконструкторський етап.
- Закріплювальний етап.

Завдання, ігри, вправи добирались таким чином, щоб діти в умовах неможливості повноцінного контакту могли отримати задоволення від проведених заходів.

Схарактеризуємо організацію і зміст впровадженої програми поетапно.

Орієнтувальний етап включає серію занять, основна мета яких більш глибоке знайомство школярів, зняття напруження, емоційне

налаштування на спільну роботу. На початку проводиться робота з вибору образу та імені, які будуть зберігатися протягом всього циклу занять. Така процедура має діагностичний і корекційний сенс. Дитина може позбавитися своїх проблем змінюючи просто ім'я. Вибір іншого імені може означати відчуття внутрішнього дискомфорту дитини, а вибір нового імені може бути показником бажаного об'єкта ідентифікації. Після цієї процедури дітям пропонується гра. Вже на заняттях орієнтувального етапу діти демонструють прояви своєї індивідуальності. Можна спостерігати різні стихійні ролі, які переносяться із реального життя: лідер, опозиціонер, конформіст та інші. Про завершення орієнтувального етапу свідчать наступні ознаки: закріплення ролі, стереотипізація поведінкових реакцій. Орієнтувальний етап – це етап ігор, які мають певну спрямованість і формування навичок виконання певної ролі. Вже на цьому етапі можна побачити труднощі у спілкуванні, властиві конкретній дитині. Приклади ігор представлені в додатках (Додаток Є).

Реконструктивний етап спрямований на побудову нового образу самого себе. В процесі реалізації цього етапу формуються нові форми поведінки, накопичується досвід спілкування. Для цього використовується прийом зворотний зв'язок, для чого використовують спеціальні ігри, серед яких «Сімейний портрет», «Асоціації», «День народження», «Фанти» та ін.. Завдання, які отримує кожна дитина визначаються проблемами, виявленими під час діагностики. На цьому етапі необхідно уважно відслідковувати те, що дитина не може зробити, не вміє або не виходить. Приклади ігор і вправ наведені в додатках (Додаток Є).

Закріплювальний етап спрямований на розвиток навичок саморегуляції, довільності. Необхідно створити можливість переживати новий досвід взаємин з ровесниками і дорослим. На цьому етапі проводяться заняття, на яких закріплюються нові переживання,

впевненість у собі, прийоми спілкування з однокласниками [13, с.286-297]. Приклади ігор, вправ представлені в додатках (Додаток Є).

Ми використовували лише ті прийоми, які можна було здійснити в онлайн режимі. Це збіднює можливості та ефект впровадження корекційної програми. В той же час на фоні традиційного навчання участь у програмі була сприйнята школярами позитивно, емоційно піднесено, це знову доводить факт, що спілкування є обов'язковою умовою соціального життя людини. Такі форми впливу як навчання і виховання здійснюються за допомогою спілкування.

Оскільки поза шкільне спілкування здійснюється за допомогою гаджетів, в першу чергу, мобільних телефонів, ми провели захід, присвячений телефонному етикету [7, с.79-92]. Мета: розвивати комунікативні навички, опанування правилами спілкування взагалі та за допомогою телефону. Форма проведення – ігрове спілкування. Дітям були запропоновані записи телефонних розмов, після їх аналізу ознайомлення з правилами телефонного спілкування. Отриману інформацію програвали у вигляді заданої теми чи вільної бесіди.

Після впровадження корекційної програми була проведена контрольна діагностика з метою визначення результативності проведених заходів. Результати контрольної діагностики представлені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Результати контрольної діагностики

№ Стать	Статус	Тривожність	Сором'язливість	Поведін ка	Агресив ність	Комуніка тивність	Самоо цінка
1д	2	13	6	12	2	4	с
2д	4	10	3	10	2	4	с
3х	3	9	3	6	4	5	с
4д	3	15	7	12	1	3	н
5х	2	6	4	20	9	2	в
6х	2	14	4	10	5	4	н
7х	1	17	6	14	2	4	н
8д	2	8	3	11	3	6	с
9х	1	8	2	10	3	5	с
10х	7	6	2	7	1	7	с
11д	2	15	6	7	1	3	н
12х	1	14	1	13	3	3	в
13х	0	5	2	19	10	4	в
14д	3	14	5	12	1	3	н

За всіма характеристиками відбулись незначні зміни. Проаналізуємо середньоарифметичні показники. Тривожність знизилась з 11,3 до 10,9; сором'язливість знизилась з 4,6 до 4,1; імпульсивність – з 12,4 до 12,1; агресивність з 3,9 до 3,8 і навпаки показник рівня сформованості комунікативних навичок зріс з 3,5 до 3,9.

За час впровадження корекційних заходів сформувано певні риси особистості, повноцінно сформувати навички комунікації неможливо. В той же час, результати контрольної діагностики показали незначні, але

позитивні зрушення. Бажано елементи цієї програми впроваджувати в повсякденне шкільне життя, на якомусь етапі спілкування за навченими формами стане звичайним, що буде свідчити про сформованість навички, формування комунікативного досвіду. Це означає, що корекційний вплив має бути довготривалим і системним.

Отже, для корекції труднощів спілкування у молодших школярів були використані засоби ігрової корекції, які були спрямовані на усунення недоліків емоційного реагування, руйнування хибних стереотипів поведінки, реконструкцію адекватних контактів молодших школярів і на формування комунікативних навичок. Було впроваджено ігровий тренінг, присвячений телефонному етикету. Після впровадження корекційних заходів була проведена контрольна діагностика, яка засвідчила позитивні зрушення в результатах, що довело результативність ігрової психокорекції. Рекомендовано впроваджувати елементи ігрової корекції в освітній процес систематично для формування стійких навичок ефективної комунікації.

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз наукових джерел, аналіз результатів з визначеної проблематики, а також результати власного експериментального дослідження особливостей та труднощів спілкування молодших дозволили зробити наступні висновки:

1. Спілкування – це процес встановлення й розвитку контактів між людьми. Через спілкування людина задовольняє свої потреби. В процесі спілкування відбувається обмін інформацією, а також вплив людей один на одного. Спілкування є необхідною умовою розвитку людини. Спілкування створює основу людини як особистості та суб'єкта. Спілкування впливає на всі психічні функції людини. Спілкування є складним і багатоплановим процесом, в якому виокремлюють комунікативний, інтерактивний та перцептивний аспекти.

2. Початковий період навчання в школі визначають як період становлення соціального «Я». навчальна діяльність стає обов'язковою діяльністю, що ставить дитину в нову соціальну позицію відносно як дорослих, так і дітей. Дитина набуває новий соціальний статус школяра. Динаміка та зміст спілкування протягом навчання в початковій школі зазнають суттєвих змін. Актуальними для молодшого школяра є комунікативна та інтерактивна функції спілкування. Перцептивна функція спілкування не сформована і залежить від оцінок вчителя та інших дорослих. Проблеми у спілкуванні виникають у дітей з порушенням соціальних контактів, низькою соціальною активністю, схильних до усамітнення, надмірно агресивних, сором'язливих, конфліктних. На формування комунікативних навичок впливає недостатньо розвинена чутливість до переживань інших, іноді і недоброзичливість. Через війну в Україні у багатьох школярів в ситуації постійної тривоги, дистанційного навчання, перебування в іншомовному середовищі відсутні умови для формування комунікативних навичок. У

школярів не задовольняється базова людська проблема у спілкуванні, що негативно впливає на соціальний й особистісний розвиток молодших школярів.

3. Психологічна корекція є видом психологічної допомоги, який передбачає активний і цілеспрямований вплив на різні сфери функціонування людини, в тому числі і соціальної сфери, до якої відносять і спілкування. Корекційна робота повинна бути вбудована в систему повсякденних життєвих стосунків дитини і мати випереджальний характер. Ігрову корекцію розглядають як засіб динамічного виправлення розбалансованої афективної, комунікативної, інтелектуальної сфер дітей. Доцільність використання ігрової корекції обґрунтовується тим, що гра є найбільш органічним для дітей видом діяльності, поєднується із спілкуванням, в процесі гри дитина може необмежено виражати свої емоції. Поведінковий контекст ігрової корекції передбачає активне навчання дітей конструктивній поведінці. Гра надає можливість не тільки компенсувати або виправити недоліки розвитку чи поведінки, гра виявляє прихований потенціал дитини, який можна використовувати в корекційній роботі. Гра є універсальною формою корекції для дітей від 4х до 11ти років.

4. Початковим етапом психологічної корекції є психодіагностика. Для діагностичного етапу роботи із проблемами комунікації молодших школярів був визначений комплекс діагностичних процедур (соціометрія, анкетування, опитування, експертні оцінки, тести), які в умовах дистанційного навчання дозволять з'ясувати рівень розвитку комунікативних навичок і причини, які спричинюють труднощі спілкування у дітей.

5. Психодіагностика дозволила визначити рівень розвитку здатності до спілкування і фактори, які гальмують комунікативний розвиток. Соціометричне дослідження показало, що структура міжособистісних стосунків та комунікативні процеси молодших

школярів відстають від нормативів цього віку, що можна пояснити відсутністю повноцінної комунікації в умовах дистанційного навчання. Дослідження причин, які зумовлюють труднощі спілкування показало, що суттєво впливають на рівень сформованості комунікативних навичок сором'язливість імпульсивність, тривожність.

6. Для корекції труднощів спілкування у молодших школярів були використані засоби ігрової корекції, які були спрямовані на усунення недоліків емоційного реагування, руйнування хибних стереотипів поведінки, реконструкцію адекватних контактів молодших школярів і на формування комунікативних навичок. Було впроваджено ігровий тренінг, присвячений телефонному етикету. Після впровадження корекційних заходів була проведена контрольна діагностика, яка засвідчила позитивні зрушення в результатах, що довело результативність ігрової психокорекції. Рекомендовано впроваджувати елементи ігрової корекції в освітній процес систематично для формування стійких навичок ефективної комунікації.

Проведений теоретичний аналіз і експериментальне дослідження особливостей і труднощів спілкування молодших школярів не вичерпали всіх аспектів означеної проблеми. Не схарактеризованими виявились вплив мовлення, вплив стилю батьківського ставлення на формування комунікативних навичок у молодших школярів. Поза увагою залишились проблеми психічного здоров'я всіх учасників освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агресивна дитина: Як їй допомогти. Упоряд. О.А. Атемасова. Х.: Ранок, 2010. 176с.
2. Баришполь С.В. Посібник практичного психолога: психодіагностика, тестування, розробки уроків психічного розвитку. Х.: Основа, 2009. 265с.
3. Васильченко О.А. Ігрова терапія як метод соціальної роботи з дітьми шкільного віку. Вісник НТУУ «КПІ»Політологія. Соціологія. Право. Вип. 3(19). 2013. С.90-94. http://sela.kpi.ua/bitstream/16_Vasylchenko.
4. Веленко А.Г. Як зрозуміти дитину: нотатки психолога. К.: Шкільний світ, 2011. 104с.
5. Винославська О.В.Психологія: Навч. посіб. За ред. О.В.Винославської. К.: ІНКОС,2005.352.
6. Волошин Г.П. Барчій М.С. Психологічні аспекти комунікативної культури молодших школярів. Мукачевський держ. Університет, 2018. <https://dspase-s.msu.edu.ua>.
7. Вчимо дітей спілкуватися. Упоряд. Л.В. Шелестова, Н.В. Чиренко, Н.В. Черняєва. К.: Шкільний світ, 2011. 128с.
8. Галян І.М. Експериментальна психологія. Навч. посіб. К.: Академвидав, 2012. 400с.
9. Дитяча жорстокість. Як запобігти лиху. Р. Сікаленко, К. Березніченко, В. Білецька. К.: Шкільний світ, 2017. 184.
10. Діагностика та корекція агресивності у дітей. К.: Редакції загально педагог. газет, 2014. 128с.
11. Заброцький М.М., Максименко С.Д. Технології спілкування. К.: Главник, 2005. 109с.
12. Загальна психологія: підручник за ред. С.Д. Максименко. Вінниця: Нова Книга, 2006.688с.
13. Коробко С.Л., Коробко О.І. Робота психолога з молодшими

- школярами. К.: Літера ЛТД, 2014. 416с.
14. Костю С., Мартинюк М. До питання історії вивчення поняття спілкування. Вісник Нац. університету оборони України 2(52). 2019. С.72-77. <https://dspase-s.msu/edu.ua>
 15. Кузікова С.Б. Основи психокорекції. Навч. посіб. К.: Академвидав, 2012. 320с.
 16. Москаленко В.В. Соціальна психологія: підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 624с.
 17. Обухівська А.Г., Ілляшенко Т.Д., Жук Т.В. Психологу про дітей з особливими потребами у загальноосвітній школі. К.: Редакції загально педагогічних газет, 2012. 128с.
 18. Орбан-Лембрик Л.Б. Соціальна психологія: посібник. К.: Академвидав, 2003. 448с.
 19. Основи практичної психології. В. Панок, Т. Тетеренко, М. Чепелева. Підручник, К.: Либідь, 2006. 536с.
 20. Пісоцький В.П., Горянська А.М. Психічний розвиток та формування особистості в онтогенезі. Навч. посібник. К.: КНТ, 2019. 144с.
 21. Проблеми розвитку та корекція емоційної сфери молодшого школяра. Упоряд. О.А. Атемасова. Х.: РанПавелків Р.В., Цигипало О.П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу. Навч. посібник, К.: Центр учбової літератури, 2013. 296с.
 22. ок, 2010. 176с.
 23. Розвиток особистості в різних умовах соціалізації. Колективна монографія. К.: ВД Слово, 2016. 472с.
 24. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія. Навч. посібник. К.: Академвидав, 2005. 369с.
 25. Самооцінка учня / Упоряд. С. Максименко, Н. Шевченко, О. Главник. К.: Главник, 2004. 112с.

- 26.Сергеєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасека О.В. Вікова психологія: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2012. 376с.
- 27.Сердюк Л.З., Кочубейник О.М. Психологія. Навч. посібник. К.: Університет «Україна», 2005. 233с.
- 28.Сідун М.М. Особливості процесу спілкування молодших школярів у шкільному колективі /науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота». 2017. Вип. 1 (40). С.259-261.
<http://dspace.uzhnu.edu.ua>
- 29.Смук О.Т. Вплив спілкування на формування особистості, на розвиток її внутрішнього суб'єктивного ту, на розширення і збагачення соціального і психологічного досвіду. Науковий вісник Ужгородського національного університету/Серія Педагогіка і соціальна робота. 2012. Вип. 25. С.138-187.
[https://dspace.uzhnu.edu.ua>bitstream>lib.](https://dspace.uzhnu.edu.ua/bitstream/lib)
- 30.Терещенко Л.А. Як зберігти психічне здоров'я дітей 5-7 років. К.: Редакції газет з дошкільної та початкової освіти, 2012. 104с.
- 31.Турищева Л.В. Психологічні тренінги для школярів. Х.: Основа, 2011. 124с.
- 32.Цигульська Т.Ф. Загальна та прикладна психологія. Курс лекцій. К.:Наукова Думка. 2000. 192с.
33. Шкільний психолог в умовах НУШ. Професійний супровід початкової ланки освіти І.І. Дорожко, О.Є. Малихіна, Л.В. Турищева. Х.: Основа, 2020. 144с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Тест тривожності П.Бейкер, М.Алворт

Шкали: тривожність

Методика призначена для визначення рівня тривожності дитини молодшого шкільного віку.

Щоб охарактеризувати ступінь тривожності дитини, треба позначити наведенні твердження знаком «плюс» («так») або «мінус» («ні»).

1. Не можу довго невтомно працювати.
2. Складно зосередитися на чомусь.
3. Будь-яке завдання викликає зайве занепокоєння.
4. Під час виконання завдань дуже напружений.
5. Бентежусь частіше за інших.
6. Часто говорю про напружені ситуації.
7. Як правило, червонію в незнайомій обстановці.
8. Скаржусь, що сняться страшні сни.
9. Руки зазвичай холодні й вологі.
10. Нерідко буває розлад стулу.
11. Сильно пітнію, коли хвилююся.
12. Не маю хорошого апетиту.
13. Сплю неспокійно, засинаю важко.
14. Полохливий, багато що викликає страх.
15. Зазвичай неспокійний, легко збуджуюсь.
16. Часто не можу стримати сльози.
17. Погано переношу очікування.
18. Не люблю братися за нове діло.
19. Не впевнений у собі, у своїх силах.
20. Боюсь стикатися з труднощами.

Обробка результатів: Підсумуйте кількість «плюсів», щоб одержати загальний бал тривожності за такими показниками: 15-20 балів - висока тривожність, 7-14 - середня, 1-6 - низька.

Оцінка особливостей поведінки дитини 6-7 років (анкета для батьків/ вчителів).

Батькам/вчителям пропонують оцінити особливості поведінки за останнє півріччя – рік. Якщо дана особливість поведінки властива дитині і з'явилась недавно, то відповідний пункт оцінюється 2 балами, якщо вказані особливості з'являються час від часу незалежно від віку 1 бал, за їх відсутністю ставиться 0 балів.

1. В останній час (півроку – рік) сильно змінилася, стала зовсім іншою.
2. Часто грубіянить, намагається «переговорити» дорослого.
3. Закинула свої улюблені іграшки і заняття, постійно проводить час на подвір'ї з іншими дітьми.
4. Втратила цікавість до дитячого садка, стала ходити туди з великим небажанням.
5. Багато запитує про школу, просить пограти з нею в школу.
6. Надає перевагу спілкуванню зі старшими дітьми і дорослим іграм з малечою.
7. Стала впертою, в усьому відстоює свою думку.
8. Кривляється, говорить писклявим голосом.
9. Постійно свариться з батьками з будь-якого приводу, навіть незначного.
10. Прагне наслідувати дорослих, з бажанням виконує їх обов'язки.

Аналіз результатів:

20-11 балів – скоріше за все, труднощі в вихованні дитини зумовлені кризою розвитку, необхідно переглянути своє ставлення до дитини і до системи вимог, інакше негативні симптоми кризи можуть стати стійкими рисами характеру.

10-6 балів – негативні реакції дитини є, скоріше всього, проявом індивідуальних особливостей чи результатом неправильного виховання, а не вікової кризи.

5-0 балів – для цього віку дитина занадто спокійна, необхідно придивитися до неї уважніше, можливо вона відстає від однолітків в своєму розвитку.

Анкета для педагогів та батьків щодо вивчення проявів агресивності у дитини (автори Г. Лаврентьєва, Т. Титаренко)

Інструкція. Батькам пропонують відповісти на 20 запитань-тверджень. Позитивну відповідь оцінюють в 1 бал. Підраховують підсумкову суму балів, за якою роблять висновок про рівень агресивності дитини.

Шкала оцінок:

Підвищений рівень агресивності - 16-20 балів.

Високий рівень агресивності - 11-15 балів.

Середній рівень агресивності - 6-10 балів.

Слабкий рівень агресивності - 1-5 балів.

Інструкція для батьків: «Шановні батьки, будь ласка, дайте відповіді на запитання, що стосується поведінки ваших дітей»

1. Часом здається, що в дитині оселився злий дух.
А) Так. б) Ні.
2. Дитина не може змовчати, коли чимось незадоволена.
А) Так. б) Ні
3. Коли хтось заподіює дитині зло, вона обов'язково пранге відплатити тим самим.
А) Так. б) Ні
4. Іноді дитині без будь-якої причини хочеться вилятися.
А) Так. б) Ні
5. Буває так, що дитина із задоволенням ламає іграшки, щось б'є, трощить.
А) Так. б) Ні
6. Іноді дитина так наполягає на чомусь, що в тих, хто її оточує, може увірватися терпець.
А) Так. б) Ні
7. Дитина не проти подразнити тварин.
А) Так. б) Ні
8. Переспорити дитину важко.
А) Так. б) Ні
9. Дитина дуже сердиться, коли вважає, що хтось із неї кепкує.
А) Так. б) Ні

10. Іноді дитину охоплює бажання зробити щось погане, провокуючи тих, хто її оточує.
А) Так. б) Ні
11. У відповідь на звичайні розпорядження намагається зробити все навпаки.
А) Так. б) Ні
12. Часто бурчить, мов старий дідусь чи бабуся.
А) Так. б) Ні
13. Вважає себе самостійною та рішучою.
А) Так. б) Ні
14. Невдачі викликають у дитини сильне роздратування, бажання знайти винуватих.
А) Так. б) Ні
15. Полюблює бути першою, командувати, керувати іншими.
А) Так. б) Ні
16. Легко вступає у сварку або бійку.
А) Так. б) Ні
17. Прагне спілкуватися з молодшими та фізично слабшими дітьми.
А) Так. б) Ні
18. У дитини часто бувають напади сумної дратівливості.
А) Так. б) Ні
19. Не зважає на однолітків, не поступається, нічим не ділиться
А) Так. б) Ні
20. Упевнена, що будь-яке завдання виконує найкраще.
А) Так. б) Ні

Діагностичні критерії комунікабельності

1. Наявність взаємодії у різних видах діяльності.
2. Уважність дитини до міжособистісних взаємин, їх характеру.
3. . Свідоме прагнення до взаємодії, прояви творчості в пошуку шляхів для цього.
4. Уміння та бажання спілкуватись, будувати гармонійні взаємини, співпрацювати з іншими.
5. Позитивне емоційне ставлення до дорослих та однолітків.
6. Володіння навичками культури спілкування, знання норм і правил поведінки у громадських місцях.
7. Прагнення отримати позитивну оцінку дорослих.
8. Зацікавленість у самому процесі спілкування, у його результатах.
9. Самостійність у розв'язанні конфліктних ситуацій, оцінюванні взаємин.
10. Уміння правильно оцінити свою поведінку. Оцінювання результатів
Оцінки виставляються в балах (0, 1 бал) за всіма критеріями. Результати додаються, визначається загальна кількість балів. Максимальний результат — 10 балів.

Висновки про рівень комунікабельності 10 балів — дуже високий 8–9 балів — високий 4–7 балів — середній 2–3 бали — низький 0–1 бал — дуже низький

Приклади ігор (програма «Ігрова психокорекція труднощів спілкування у молодших школярів» за Р.В. Овчаровою)

1. Гра «АСОЦІАЦІЇ»

Мета: виховання спостережливості, уяви, вміння жестами зобразити людину. Хід гри. Дитина жестами, мімікою зображає іншу дитину, її особливості, звички, як вона їх бачить. Інші діти відгадують, кого вона зображає.

2. Гра «СТРАШНІ КАЗКИ»

Мета: розвиток сміливості, упевненості у собі, зняття тривоги; об'єднання групи.

Хід гри. Гаситься світло або зашторюються вікна. Діти по черзі починають у темряві розповідати страшні казки. Якщо рівень довіри у групі високий, то діти відтворюють власні реальні страхи. Дуже корисно їх відразу розіграти, також у темряві.

Гімнастика

3. Спортивна гра «ТУРНІР»

Мета: виховання довільного контролю, корегування афективної поведінки, розвиток сміливості, впевненості у собі; навчання грати різні ролі — учасника гри; судді; глядача.

Хід гри. Діти обирають суддю і спортсменів. Проводяться спортивні ігри:

- «Поціль у кеглю».

Дитині пропонують сісти і, спираючись руками позаду себе, зігнути ноги. Перед ногами кладеться м'яч. Дитина повинна відштовхнути м'яч, випрямляючи ноги так, щоб поцілити м'ячем у кеглю, що стоїть на відстані 3-4 кроків.

- «Пролізть через руки».

Зчепивши пальці обох рук, слід спробувати пролізти через руки так, щоб вони опинилися позаду. Руки при цьому слід тримати «у замку», не

відпускаючи.

- «Бій півнів».

Гравці намагаються вивести один одного з рівноваги, стрибаючи на одній нозі та штовхаючи один одного правим або лівим плечем. Руки при цьому слід тримати на поясі. Можна триматися однією рукою за носок зігнутої ноги. Перемагає той, хто довше втримається на одній нозі.

4. Гра «ХОРОВОД» Діти стають у коло й беруться за руки, дивляться один одному в очі, посміхаються.

5. Гра «БІП»

Мета: створення позитивного емоційного фону, усунення страхів, згуртування групи.

Хід гри. Діти сидять на стільцях. Той, хто водить, із заплющеними очима ходить по колу, сідає по черзі на коліна до дітей й вгадує, у кого він сидить на колінах. Якщо він правильно вгадав, то той, кого він назвав, каже: «Біп».

6. Гра «СІМЕЙНИЙ ПОРТРЕТ»

Мета: визначення ієрархії у дитячій ігровій групі, з'ясування стосунків, що склалися у сім'ях дітей.

Хід гри. У сім'ю приходить фотограф, щоб зробити сімейний портрет. Він має визначити сімейні ролі для всіх членів групи й розсадити їх, водночас розповідаючи про те, хто з ким дружить у цій сім'ї.

7. Гра «ДЗЕРКАЛО»

Мета: надати можливість виявити активність пасивним дітям.

Хід гри. Один учень водить, інші діти — дзеркала. Той, хто водить, дивиться у дзеркала, а вони відбивають усі його рухи. Психолог стежить за правильністю відбивання.

Вільний час

Запропонувати дітям настільні, сюжетно-рольові ігри.

8. Гра «ХОРОВОД»

Діти стають у коло й беруться за руки, дивляться один одному в очі, посміхаються.

9. Гра «ДЕНЬ НАРОДЖЕННЯ»

Мета: для згуртування групи надати дітям можливість висловити всі образи, розчарування.

Хід гри. Обирається іменинник. Усі діти дарують йому подарунки жестами, мімікою. Іменинникові пропонують згадати, чи образив він когось, і виправити це. Дітям пропонується пофантазувати й вигадати для іменинника майбутнє.

9. Гра «ПЛУТАНИНА»

Мета: підтримання групової єдності.

Хід гри. За допомогою лічилки обирається той, хто водить. Він виходить із кімнати. Інші діти беруться за руки й утворюють коло. Не розчіпляючи рук, вони починають заплутуватися – хто як уміє. Коли створилася плутанина, той, хто водить, заходить у кімнату і розплутує дітей, також не розчіпляючи їхніх рук.

Гімнастика.

10. Гра «ХЛОПЧИК (ДІВЧИНКА)-НАВПАКИ»

Мета: розвиток довільного контролю за власними діями, зняття рухового розгальмування, негативізму.

Хід гри. Учасники стають у коло. Ведучий показує дії, усі повторюють за ним.

Хлопчик-навпаки повинен робити не так, як усі.

11. Гра «ФОРТЕЦЯ»

Мета: надання дітям можливості виявити агресію; діагностування того, хто з ким захоче бути у команді.

Хід гри. Група дітей поділяється на дві команди (за бажанням самих дітей). Кожна команда будує з меблів фортецю. Одна команда захищає фортецю, інша команда — штурмує. Основна зброя — повітряні кульки, м'ячі, м'які іграшки.

